

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІННОВАТИКИ,
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ

Кафедра екології та охорони здоров'я

Зауля Яна Тарасівна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ВИРОБНИЦТВА
ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

спеціальність 101 «ЕКОЛОГІЯ»

освітньо-професійна програма

кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «бакалавр»

Виконала студентка
групи ЕКОЛ-41
Зауля Яна

_____
(підпис)

Науковий керівник:
к. е н.,
Бицюра Л.О.

_____
(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.
Завідувач кафедри

_____
(підпис)

Тернопіль – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ	6
1.1.Сучасні підходи до трактування понять в сфері виробництва органічної продукції	6
1.2.Правові аспекти ведення органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні	12
Висновки до розділу 1	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ	19
2.1. Розвиток ринку органічної продукції в Україні	25
2.2. Проектне управління виробництвом екологічно чистої продукції	34
Висновки до розділу 2	
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ	35
Висновки до розділу 3	44
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. У сучасному умовах розвитку аграрного сектору економіки його функціонування істотно обумовлене альтернативними технологіями у галузі сільського господарства. Останніми роками у світі та Україні спостерігається зростання обсягу ринку споживання органічної продукції, підвищення попиту на органічні продукти харчування. Виробництво органічної (екологічно чистої) продукції втілює практичну реалізацію концепції сталого розвитку держави, її аграрного виробництва, що передбачає поєднання економічного зростання, захисту довкілля та соціального розвитку як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів стратегічного поступу держави. Розвиток ринку органічної продукції в Україні є актуальним та перспективним напрямом, оскільки споживачі все більше цікавляться здоровим способом життя, екологічно чистими продуктами та сталими практиками виробництва.

Дослідженню стану виробництва екологічно чистої продукції та перспектив його розвитку в нашій країні була приділена увага з боку багатьох вчених, таких як В. Артиш, С. Берсуцька, А. Бурляй, О. Вінюкова, В. Грановська, О. Дудар, Т. Зайчук, М. Кобець, О. Кузьменко, Л. Куліш, Є. Милованов, Д. Сухаревська, О. Ходаківська та інші. Незважаючи на вагомість виконаних наукових робіт, обґрунтування сутності практичних кроків із прискорення розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції залишається актуальним.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у дослідженні стану виробництва екологічно чистої продукції в Україні та визначенні перспектив розвитку вітчизняного органічного ринку.

Для досягнення поставленої мети слід виконати наступні завдання:

– з'ясувати сучасні підходи до трактування понять в сфері виробництва органічної продукції;

- розкрити правові аспекти ведення органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні;
- проаналізувати тенденції розвитку ринку органічної продукції в Україні;
- оцінити роль проектного управління виробництвом екологічно чистої продукції у підвищення його ефективності;
- вивчити проблеми та з'ясувати перспективи розширення виробництва екологічно чистої продукції в Україні.

Об'єктом дослідження є ринок органічного виробництва України.

Предмет дослідження – теоретичні і практичні аспекти організації та ведення виробництва екологічно чистої продукції в Україні.

Методи дослідження. Система процедур узагальнення та вивчення об'єкта та предмета дослідження знаходилась у супроводі наступних методів пізнання. Методи аналізу та синтезу були використані для узагальнення здобутків науковців у даній сфері. Емпіричний метод використовувався для формування практичної частини роботи з метою узагальнення даних на основі попереднього аналізу об'єкта дослідження для подальшої розробки власних методичних рекомендацій.

Інформаційну базу дослідження становили наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених щодо досліджень в сфері вивчення органічного сільського господарства.

Наукова новизна дослідження обумовлена тим, що у кваліфікаційній роботі було обґрунтовано пріоритети розвитку вітчизняного ринку органічної продукції з метою з'ясування перспектив розширення виробництва екологічно чистої продукції в Україні.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що наукові та науково-практичні результати дослідження сприятимуть розробці нових методичних рекомендацій для подальшого розвитку органічного сільського господарства та виробництва екологічно чистої продукції.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний матеріал дослідження викладено на 48 сторінках. Список використаної літератури налічує 51 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ

1.1. Сучасні підходи до трактування понять в сфері виробництва органічної продукції

Практика інтенсивного ведення сільського господарства спричинила порушення екологічної рівноваги природи: накопичення токсичних речовин у ґрунті, посилення ерозії, як наслідок, незадовільна якість та безпечність місцево вирощеної продукції. Вирішити питання охорони агроландшафтів і забезпечити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції можна шляхом розробки екологічних технологій виробництва органічної продукції.

В останні роки в багатьох країнах світу значно активізувалась робота з розвитку ринків органічної продукції та органічного сільського господарства. Питання безпечних і якісних продуктів харчування стало актуальним у міжнародній торгівлі. Екологічна безпека та якість продукції в сучасних умовах є основними чинниками внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності. Лідерами ЄС з виробництва та продажу екологічно чистої продукції є Німеччина, Велика Британія, Швейцарія, Данія, Фінляндія, де 6-12% господарств використовують інноваційні технології виробництва.

Загальна ефективність роботи суб'єктів, пов'язана з органічними продуктами, залежить від рівня розвитку кожного окремого сегмента в системі ринкового обороту. Тому з наукової точки зору важливим є визначення ступеня, напрямків і характеру взаємодії суб'єктів на даному ринку.

Ми погоджуємося з думкою більшості дослідників, що ринок органічної продукції є частиною агропромислового ринку, учасником регіональної економічної сфери. Розвиток ринку органічної продукції

неможливо представити окремо від агропромислового ринку, так як вони взаємозв'язані та діють в рамках однакових принципів.

Важним питанням в сучасній науковій та нормативно-правовій літературі також є певна множинність сприйняття понять «органічне сільське господарство», «органічна продукція» і «органічне виробництво» в суспільстві та науковому середовищі. Тому буде правильно позначити існування термінологічної проблеми вже на рівні найменування нового типу сільськогосподарського виробництва та, відповідно, ринку такої продукції.

Для більш повного аналізу необхідно навести кілька найбільш виражених визначень зазначених вище понять, запропонованих міжнародними організаціями та нормативними правовими актами, існуючими у сфері органічного сільського господарства (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Аналіз визначення поняття «органічне сільське господарство» [51]

Джерело	Визначення
Міжнародна Федерація руху за органічне сільське господарство (IFOAM)	Органічне сільське господарство – це виробнича система, яка підтримує здоров'я ґрунту, екосистем і людей. Воно опирається на екологічні процеси, біорізноманітність і цикли, адаптовані до місцевих умов, а не на використання ресурсів з шкідливими наслідками. Органічне сільське господарство поєднує в собі традиції, інновації та науку на благо загального навколишнього середовища та забезпечує справедливі відносини та якість життя для всіх учасників.
Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (The Food and Agriculture Organization, FAO), Комісія Кодексу Аліментаріус	Органічне сільське господарство – це цілісна система управління виробництвом, яка підтримує та сприяє здоров'ю агроекосистеми, включаючи біологічне різноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунту. Ця система сприяє практичному управлінню, а не використанню зовнішніх сільськогосподарських ресурсів, звертає увагу на те, що конкретні регіональні умови вимагають власних, адаптованих до свого регіону систем. Все це супроводжується застосуванням, де це можливо, агрономічних, біологічних і механічних методів у протилежності використанню синтетичних матеріалів, щоб забезпечити функціонування всередині системи.
Департамент навколишнього середовища, продовольства та сільських справ (Department for Environment Food & Rural	Органічне сільське господарство – це системний підхід до виробництва, спрямований на забезпечення екологічно, соціально та економічно стійкого виробництва. Сільськогосподарське виробництво спираються на сівозмину, гній тварин і рослин, деякі види ручного прополювання та біологічну боротьбу зі шкідниками.

Affairs, DEFRA), Велика Британія	
Департаменту з економічних і соціальних питань ООН (Department of Economic and Social Affairs)	Органічне сільське господарство – це виробнича система, яка уникає або зменшує зовнішні внесення, особливо синтетичних хімічних речовин, та приймає комплексний підхід до родючості ґрунтів і охорони навколишнього середовища.
Національна рада з органічних стандартів (National Organic Standards Board, NOSB), США	Органічне сільське господарство – це екологічна система управління виробництвом, яка заохочує та посилює біорізноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунтів.

При аналізі понятійного апарату, запропонованого міжнародними організаціями, що працюють у сфері органічного сільського господарства, слід відзначити, що існує множинність трактовок цього поняття. Наведені вище організації в загальному вигляді визначають органічне сільське господарство як виробничу систему або систему управління виробництвом, основним спрямуванням якої є зниження або повна відсутність зовнішнього введення синтетичних, хімічних речовин у сільськогосподарському виробництві. Під органічним сільським господарством розуміють систему, яка поєднує в собі традиції, науку та інновації, спираючись на екологічні процеси та біологічні цикли, підтримання біорізноманіття, здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Можна також зазначити, що ґрунт, природа і людина займають центральне місце в органічній системі сільськогосподарського виробництва.

В даний час до основних принципів органічного сільського господарства можна віднести:

- підтримання та зміцнення здоров'я ґрунту, рослин, тварин, людей та всієї планети в цілому;
- підтримка функціонування екологічної системи у сільському господарстві, її покращенню без особливих втручань та грубих порушень;
- гарантії соціальної справедливості, які враховують інтереси суспільства;

– раціональне та відповідальне господарювання, що забезпечує здоров'я та благополуччя навколишнього середовища для нинішнього та майбутніх поколінь.

Базові стандарти є загально визнаними міжнародними документами, що використовуються на національному та міжнародному рівнях при розробці норм або інших документів, у яких встановлюються конкретніші вимоги.

Додатково необхідно зупинитися на різноманітні підходів до визначення поняття «органічна продукція» як продукт органічного сільського господарства. У даний момент до даної дефініції також існують різні відгуки.

Товари, які належать до продовольчої групи, зокрема продукція сільського господарства та харчової промисловості, прийнято називати «органічні продукти». Так, у Департаменті навколишнього середовища, продовольства та сільських справ Великої Британії (DEFRA) зазначають, що «... органічні продукти харчування є продуктом системи землеробства, в якій не використовуються штучні добрива, регулятори росту, пестициди та кормові добавки для тварин. Опромінення та використання генетично модифікованих організмів (ГМО) або продуктів, вироблених із ГМО, як правило, заборонені органічним законодавством» [51].

Представники Національної органічної програми (USDA – National Organic Program), яка є частиною Міністерства сільського господарства США, зазначають, що «...органічна продукція – це продукція, яка вирощується в рамках системи сільського господарства без використання хімічних добрив та пестицидів з екологічно та соціально відповідальним підходом» [50].

Згідно вітчизняного законодавства Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [37] визначено, що «... органічне виробництво – це сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне

виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [37], а «...органічна продукція – це сільськогосподарська продукція, у тому числі харчові продукти та корми, отримані в результаті органічного виробництва» [37].

Органічні продукти – це такі, у процесі виробництва яких: «... у рослинництві заборонено використовувати отруйні хімікати, а також мінеральні добрива синтетичного походження, при цьому захист рослин здійснюється переважно препаратами натурального походження, а для живлення ґрунту й рослин використовуються органічні добрива; категорично заборонене використання генетично модифікованих організмів; у тваринництві не дозволяється застосовувати стимулятори росту, гормони й антибіотики, а для лікування тварин використовуються профілактичні засоби й гомеопатичні препарати» [2, с. 165].

До того ж, органічною може вважатись лише та продукція, яка вирощена через три роки на ґрунтах, на яких протягом цього часу будуть дотримуватись всі вищезазначені вимоги. А продукція, яка вирощується протягом перших трьох років, вважається «перехідною».

Під час переробки сировини при виробництві органічних харчових продуктів не допускається використання обробки рентгенівськими хвилями, а також значно обмежується кількість добавок. Також не допускається рафінування, дезодорування та гідрогенізація, забороняється вносити в продукти вітаміни, макро- та мікроелементи.

Перевагою соціального характеру органічного сільського господарства є те, що за його використання зростають можливості для забезпечення життєдіяльності сільського населення та пожвавлення функціонування дрібних фермерських господарств. При зростанні органічного сектору сільського господарства зростатиме рівень працевлаштування місцевого

населення, так як органічне землеробство значно менш механізоване та потребує більше ручної праці. Тому, органічне виробництво також є ефективним інструментом збереження традиційних знань щодо ведення господарства у тому чи іншому регіоні, а також зменшення міграції до великих міст сільського населення.

Таким чином, можна виділити переваги органічних продуктів, які представлені нами на рис. 1.1.

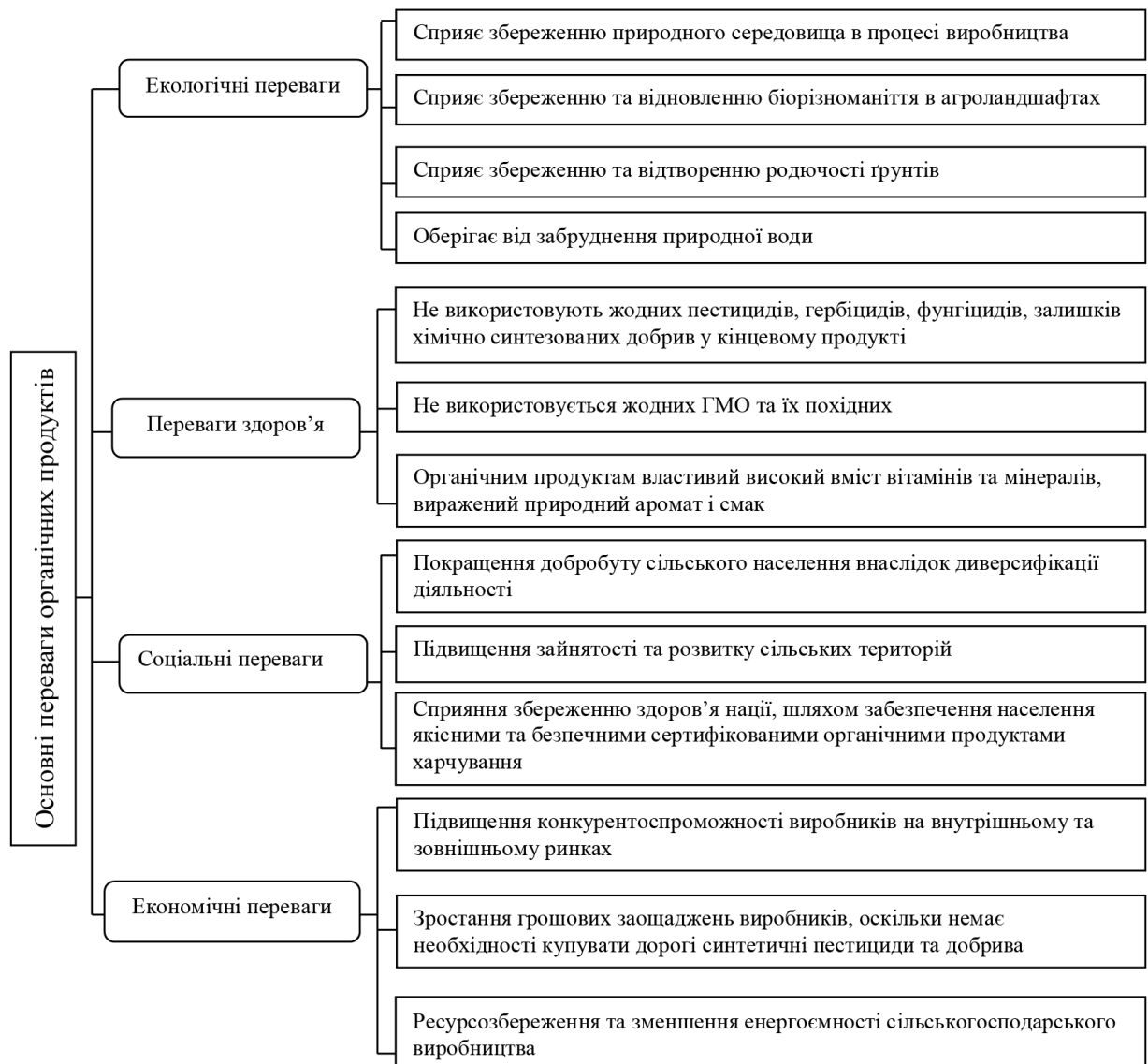

Рис. 1.1. Основні переваги органічних продуктів [2, с. 167]

Екологічне сільське господарство викликає зростання інтересу в усьому світі, оскільки створює значні соціальні, економічні та екологічні переваги. Воно здатне стати ще одним методом, що сприятиме пом'якшенню

наслідків зміни клімату за допомогою таких процесів, як підвищене зв'язування вуглецю в ґрунті. Крім того, очікується, що екологічно чисте сільське господарство відіграє важливу роль у: боротьбі з опустелюванням; збереженні біорізноманіття, сприянні сталому розвитку; сприянню зміцненню здоров'я тварин та життєстійкості рослин, і, як наслідок, людей.

Зasadничі принципи органічного сільського господарства нами наведено на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Зasadничі принципи органічного сільського господарства [20, с. 44]

Отже, органічне виробництво представляє собою діяльність агропромислового комплексу, яка поєднує кращі практики збереження навколишнього середовища, рівня біологічного розмаїття та природних ресурсів, спрямовані на створення органічної продукції, її переробку та реалізацію із застосуванням високих стандартів виробництва.

1.2. Правові аспекти ведення органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні

До недавнього часу в Україні були відсутні правила та стандарти органічного сектора виробництва, правові засади його державної підтримки та належного контролю з боку держави за такою специфічною діяльністю.

У світовій практиці щодо розвитку органічного руху немає єдиних норм та стандартів, що регулюють зазначену сферу сільського господарства. Це пояснюється певними особливостями законодавства у різних країнах. Тому нормативні документи, які регламентують цю сферу діяльності можна умовно поділити на 4 групи: міжнародні стандарти, стандарти об'єднаних держав, національні стандарти, приватні стандарти (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Міжнародні нормативні документи, що регламентують виробництво органічної продукції сільськогосподарських підприємств [46, с. 45]

Види стандартів	Назви стандартів
Міжнародні стандарти	Базові Міжнародні стандарти з виробництва та переробки органічної продукції, розробник – Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM)
	Кодекс Аліментаріус «Керівні положення з виробництва, переробки, маркування та збуту органічної продукції», розробники – Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO) та Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO)
Стандарти об'єднаних держав	Постанова Ради Європейського Союзу № 834/2007 від 28.06.2007р. щодо виробництва та маркування органічної продукції. Постанова Комісії (ЄС) № 889/2008 від 05.09.2008 р. Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 від 28.06.2007 р. щодо виробництва та маркування органічної продукції
	Стандарт Тихоокеанського регіону з виробництва органічної продукції
Національні стандарти	Національна програма з виробництва органічної продукції НОР (США)
	Стандарт з виробництва органічної сільськогосподарської продукції JAS (Японія)
Приватні стандарти	KRAV (Швеція), IMO (Німеччина), Soil Association (Великобританія), Bio Suisse (Швейцарія), БІОЛан (Україна) та ін.

Головним призначенням базових стандартів виступає сприяння встановленню мінімальної правової бази, яка допоможе продукту бути

маркованим як «органічний». Головна мета міжнародних стандартів – забезпечення гармонізації різних програм із сертифікації у світі. Вони є основою для розробки національних стандартів. Перевага приватних стандартів полягає у їхній розрекламованості на ринку, що підтверджує відповідність якості продукції для споживачів.

На прикладі європейського досвіду в Україні також були розроблені приватні стандарти – «Стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування продукції і продуктів харчування БіОЛан» [46, с. 46], які діють починаючи із 2002 року.

У 2013 році Верховною Радою було прийнято Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [36], який визначив правові та економічні основи виробництва і обігу органічної сільськогосподарської продукції, сировини для неї, заходи контролю і нагляду за даною діяльністю.

Наступним документом із регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції став Закон України «Про стандартизацію» [38], який встановив правові та організаційні засади стандартизації в нашій країні і був спрямований на забезпечення єдиної технічної політики в цій сфері.

У 2015 році був прийнятий Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [39]. У ньому було визначено правові й організаційні засади систем якості, оцінки та підтвердження відповідності продукції, систем управління якістю, систем екологічного управління. Даний документ спрямований на забезпечення єдиної державної технічної політики щодо підтвердження відповідності. У даному законі законодавці розділили поняття державної та недержавної сертифікації і видачі сертифіката відповідності.

У 2018 р. законодавча влада України прийняла Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [37]. Даним документом встановлено загальні засади правового регулювання в сфері провадження органічного

виробництва агропродукції. Цим Законом було запроваджено чітку й прозору систему реєстрації операторів ринку органічної продукції та реєстрації органів сертифікації, визначено механізм державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання на ринку органічної продукції, а також встановлено їх відповідальність за порушення законодавства. Теж у цьому законі було регламентовано процедури сертифікації органічного виробництва та обігу органічної продукції, а також було встановлено вимоги до органів сертифікації і їхні функції.

З набуттям цього закону втратив чинність Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини».

Системний аналіз підходів до питань органічного сільськогосподарського виробництва і чинних нормативних актів, дає підстави зробити висновок про те, що органічне виробництво можна розглядати з різних аспектів, а саме як: спеціальна система управління виробництвом сільськогосподарської продукції; спеціальні методи та технології сільськогосподарського виробництва; система ведення бізнесу із виробництва органічної сільськогосподарської продукції; продуктової ланцюг органічного виробництва.

Обов'язковими ознаками органічного виробництва сільськогосподарської продукції є: «... 1) наявність продуктового ланцюга органічного виробництва; 2) сертифікація діяльності; 3) проведення маркування органічної продукції; 4) доступ споживачів до інформації про якість, безпеку, процес вирощування органічної продукції; 5) прозорість усіх стадій виробничого ланцюга як для державних контрольних органів, так і суспільства; 6) спрямування на отримання органічного продукту споживання; 6) забезпечення екологічної безпеки» [18, с. 128].

Правовий аспект ведення дослідження органічного сільськогосподарського виробництва пов'язаний із встановленням структурних елементів правовідносин, що виникають в цій сфері. Даний

підхід дає можливість виявити особливість суб'єктів та об'єкта органічного сільськогосподарського виробництва, що, таким чином, підкреслює його відмінність від традиційного виробництва сільськогосподарської продукції.

У правовідносинах органічного сільськогосподарського виробництва беруть участь різні за предметом діяльності суб'єкти. Можна виокремити суб'єкти, що безпосередньо виробляють продукцію; учасники, які забезпечують утримання матеріально-технічної бази виробництва; посередники; державні інспектори та інші. Особливістю правовідносин із виробництва органічної продукції є те, що суб'єкт виробництва визначається не як «виробник», а як «оператор». Також необхідною умовою діяльності у даній сфері є реєстрація оператора.

Крім операторів також виокремлюють суб'єктів сертифікації, що мають право на проведення сертифікації органічного виробництва. Суб'єктом сертифікації виступає орган сертифікації – «... юридична особа, яка має право на проведення сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції і внесений до Реєстру органів сертифікації» [18, с. 128].

Взаємозв'язок суб'єктів на ринку органічної продукції можна показати схематично (рис. 1.3).

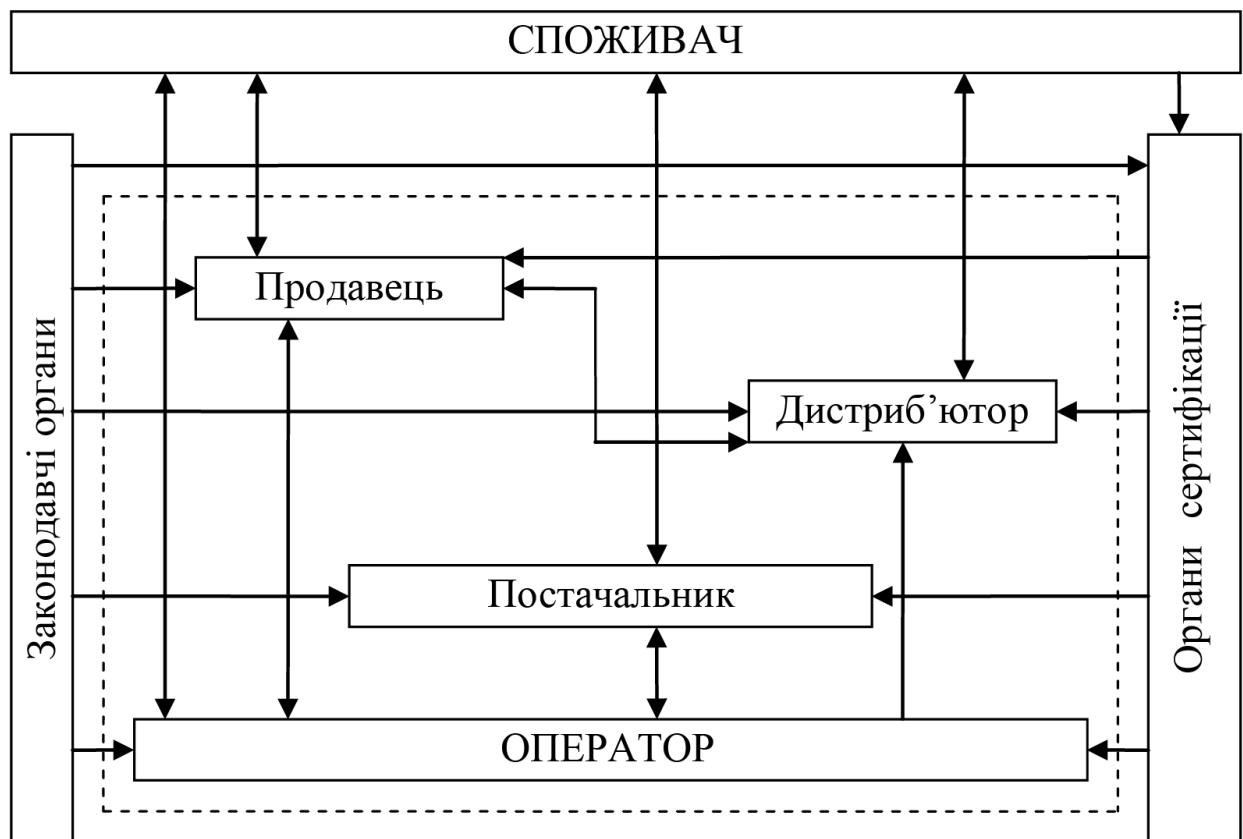

Рис. 1.3. Взаємозв'язок основних суб'єктів ринку органічної продукції [48, с. 237]

В залежності від співвідношення прав та обов'язків, якими наділені ті чи інші суб'єкти, можна виділити взаємовідносини, побудовані за горизонталлю та вертикаллю. Горизонтальні правовідносини передбачають взаємні права і обов'язки рівних суб'єктів. Зокрема, такий зміст характерний операторам, які беруть участь у виробничому ланцюзі органічного виробництва. Вертикальні правовідносини мають місце між уповноваженою особою та операторами.

Об'єктом здійснення правовідносин в сфері виробництва органічної продукції може бути як виробничий процес із вирощування органічної продукції, так і сама органічна продукція.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що правовідносини у сфері виробництва органічної продукції є специфічними аграрними правовідносинами.

Правове регулювання відносин щодо органічного виробництва сільськогосподарської продукції на сьогодні перебуває у стані формування. При встановленні правового регулювання органічного виробництва слід враховувати його вплив на економічну, соціальну та екологічну сферу.

Висновки до розділу 1

На даному етапі розвитку економічно розвинутих країнах значна увага приділяється екологічним проблемам. У цьому контексті важливе значення має виробництво екологічно чистих товарів. Такі товари, які належать до продовольчої групи, зокрема продукція сільського господарства та харчової промисловості, прийнято називати «органічні продукти». Органічна продукція – це продукти, що виготовлені без використання синтетичних компонентів (добрив, харчових добавок тощо) в умовах, які максимально наближені до природних.

Правове регулювання відносин щодо органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні на сьогодні перебуває у стані формування. Засади правового регулювання в сфері провадження органічного виробництва продукції регулює Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». За умов прямування нашої держави до євроінтеграції, розвиток законодавства у цій сфері є невід'ємним елементом розвитку національного виробництва, який дасть можливість безперешкодного доступу українських товарів на європейський ринок.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Розвиток ринку органічної продукції в Україні

На сучасній стадії розвитку аграрного сектору економіки України ступінь продовольчої і екологічної безпеки обумовлюється використанням альтернативних технологій у сільському господарстві. Протягом останніх років в нашій країні спостерігається збільшення обсягу внутрішнього ринку споживання органічної продукції, а також зростає попит на органічні продукти харчування. Виробництво органічної продукції відображає практичну реалізацію концепції сталого розвитку вітчизняного аграрного виробництва. Воно передбачає поєднання економічного зростання, захисту довкілля і соціального розвитку як взаємозалежних елементів стратегічного розвитку країни. Це в найближчій перспективі гарантуватиме населенню країни високу якість продовольства як важливого складника її продовольчої безпеки.

Варто зауважити, що розвиток органічного сільського господарства на сучасному етапі є актуальним та, разом з тим, досить суперечливим аспектом функціонування підприємств аграрного сектору на конкурентних умовах. Органічне агровиробництво як цілісна система господарювання «... поєднує найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання тварин та методів виробництва, які відповідають певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження» [10, с. 33].

Формування ринку органічних продуктів у нашій країні відбувається під дією «... внутрішніх і зовнішніх чинників. Внутрішні чинники зумовлюють зростання попиту на безпечні та здорові продукти харчування з підвищенням рівня життя населення. Зовнішні чинники спричинені

динамічним зростанням світового ринку органічної продукції та зацікавленістю міжнародної спільноти в Україні як потенційно потужному виробнику такої продукції» [34, с. 3].

З огляду на світовий досвід формування та розвитку ринку органічних продуктів можна виділити 4 його етапи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Розвиток ринку органічних продуктів харчування [6, с. 43]

Етапи	Характеристика
1. Клубний	Фермери та споживачі, зацікавлені в споживанні здорової їжі, організовуються в клуби, товариства, організації.
2. Галузевий	Зростає кількість виробників органічної продукції, формуються асоціації та професійні об'єднання, створюється нормативно-правова база діяльності суб'єктів органічного виробництва.
3. Ринковий	Створюються закони, розвивається інфраструктура виробництва, переробки та реалізації органічних продуктів.
4. Загально-національний	Суспільство усвідомлює користь та переваги органічного виробництва, держава активно допомагає розвитку як пропозиції, так і попиту на екологічно чисті продукти харчування

На нашу думку, Україна перебуває зараз на третьому етапі формування ринку органічних продуктів – на ринковому. Перехід до наступного етапу (загальнонаціонального) розвитку має бути пов'язаним із усвідомленням суспільством сучасних екологічних проблем. Інфраструктура ринку органічної продукції в нас поки що слаборозвинена, тому виробники певним чином обмежені в застосуванні маркетингових підходів до просування своїх товарів. Проте, незважаючи на ті труднощі, з якими доводиться стикатися вітчизняним виробникам органічної продукції, останніми роками існує позитивна динаміка у виробництві та реалізації органічної продукції в Україні.

За даними оперативного моніторингу, який проводився Міністерство аграрної політики та продовольства України шляхом опитування працівників органів іноземної сертифікації, що сертифікували органічне виробництво і обіг органічної продукції в Україні згідно стандарту, еквівалентного Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007, та NOP (США), станом на 01.01.2022 року

загальна площа сільськогосподарських угідь, що були заняті під органічним виробництвом та виробництвом перехідного періоду, склала 422 299 га або 1% загальної площі земель сільськогосподарського призначення в Україні. Площа сільськогосподарських угідь із органічним статусом становила 370 110 га, а площа сільськогосподарських угідь на перехідному періоді становила 52 189 га (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Органічна карта України станом на 01.01.2022 року [33]

Загальна кількість операторів ринку у 2021 році становила 528 суб'єкти господарювання, в тому числі – 418 виробників сільськогосподарської продукції. Останніми роками спостерігалася тенденція до зменшення числа суб'єктів господарювання на цьому ринку у порівнянні із 2018 роком, коли на ринку було 635 та 501 оператори відповідно (рис. 2.2).

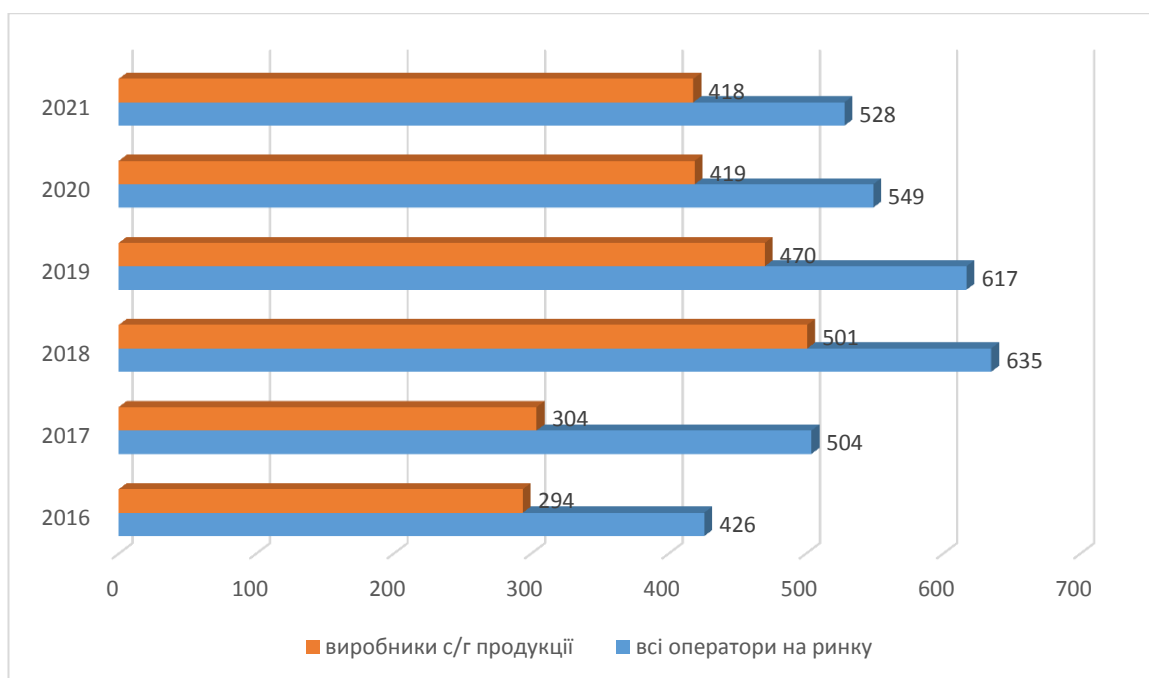

Рис. 2.2. Кількість операторів на ринку органічної продукції України у 2016-2021 рр. [49]

У 2021 році загальна площа сільськогосподарських земель (органічних та перехідного періоду) склала 422 299 га, у тому числі 370 110 га із органічним статусом. Спостерігається тенденція до їх зменшення у порівнянні із 2019 роком, коли загальна площа використовуваних сільськогосподарських земель була 467 980 га, а земель з органічним статусом – 384 528 га (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Динаміка обсягу прощ с/г угідь, зайнятих під органічне виробництво, за період 2016-2021 рр. [49]

На внутрішньому споживчому ринку протягом останніх років спостерігалось розширення асортименту органічних продуктів при реалізації через основні мережі супермаркетів. До основних видів органічної продукції належать овочі, фрукти та гриби, молоко та молочна продукція, круп'яні та зернові вироби, соки, напої, борошно, насіння, олія, пасти, консервовані продукти, м'ясна продукція, прянощі та спеції, яйця, цукор та інша продукція, до якої також входять хлібобулочні вироби, шоколад та чай, вареники, пельмені, мед.

Якщо говорити про внутрішній ринок продажу органічної продукції, то у 2021 році було реалізовано 9780 тонн органічної продукції власного виробництва вартістю близько 900 млн грн. (еквівалент 33 млн дол. США). Протягом останніх років динаміка продажів органічної продукції мала позитивну тенденцію – зростання кожного року (рис. 2.4).

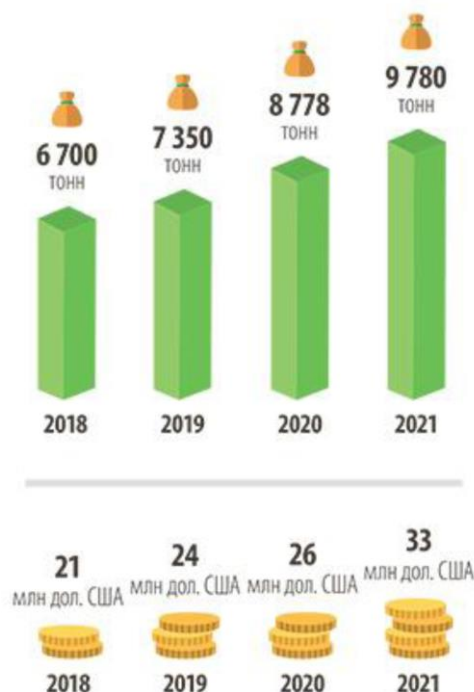

Рис. 2.4. Динаміка продажів органічної продукції на внутрішньому ринку у 2018-2021 рр. [49]

За період 2021 року Україна експортувала понад 260 000 тонн органічної продукції у більш як 30 країн світу на загальну суму 220 млн дол. США. Розмір експорту у 2021 році у порівнянні із 2019 роком у кількісному еквіваленті зменшився майже у 2 рази, хоча у вартісному співвідношенні зріс на 72 млн дол. США (рис. 2.5). 82% від загального обсягу поставок було експортовано до країн ЄС.

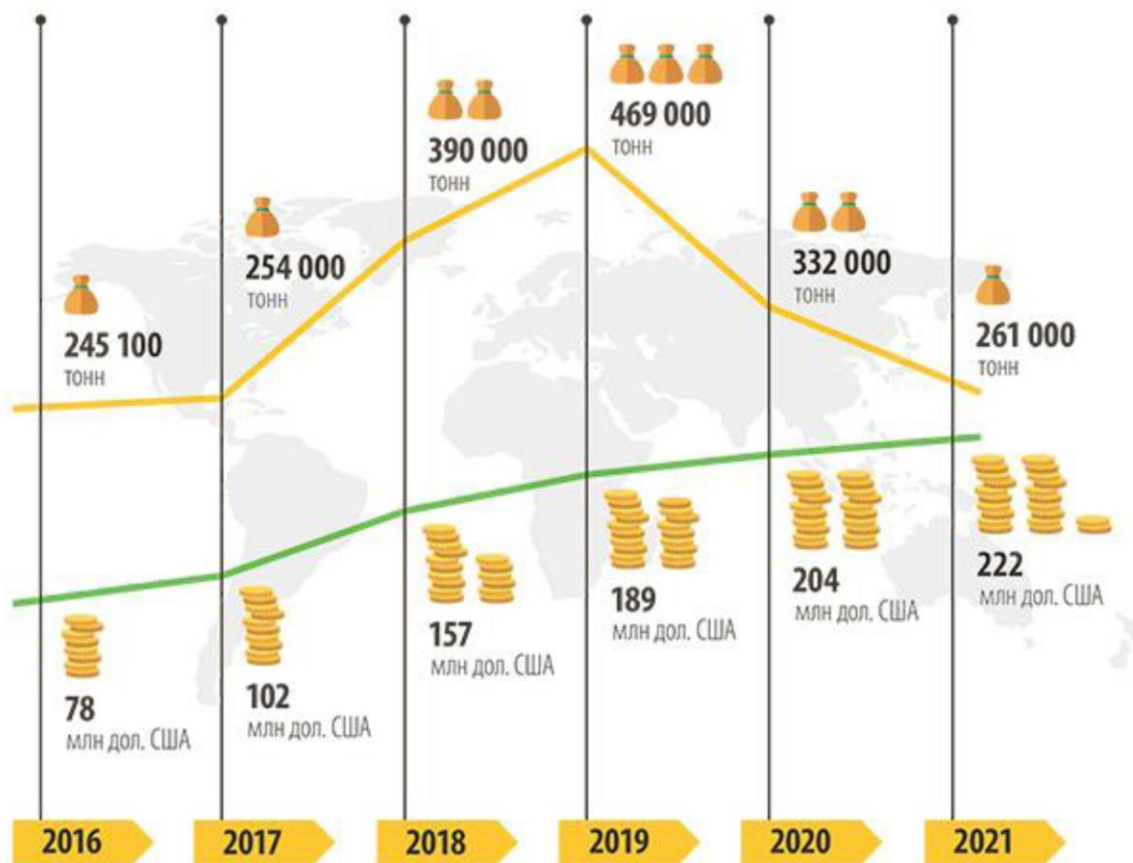

Рис. 2.5. Динаміка експорту органічної продукції у 2016-2021 рр. [49]

За 2021 році Україна скоротила обсяги постачання органічної продукції до країн ЄС з 189 239 тонн у 2021 році проти 217 210 тонн у 2020 році. Проте вона все одно залишається у п'ятірці найбільших постачальників органічної продукції у країни ЄС. Загальна частка українського імпорту у 2021 році склала 6,6%.

Найбільшими країни-імпортери органічної продукції у країни ЄС є: Еквадор, Індія, Перу, Домініканська Республіка, Україна, Велика Британія,

Китай, Туреччина, Колумбія, Мексика. Ці країни разом постачають близько 63% всього органічного імпорту.

Україна посідає перше місце за обсягом експортом зернових (окрім пшениці та рису), а також входить у трійку постачальників макухи, соєвих бобів і олійних культур. Також останніми роками Україна вийшла на друге місце за обсягами постачання фруктів, таких як свіжі та сушені фрукти і ягоди.

За підсумками 2021 року Україна поставила на ринок ЄС таку продукцію (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Експорт української органічної продукції до країн ЄС у 2021 році [49]

Ключові продуктові групи	Обсяг імпорту (тис тонн)	Частка в загальному імпорті ЄС
Зернові (окрім пшениці та рису)	89,5	47,3
Фрукти (окрім цитрусових та тропічних фруктів)	20,1	10,6
Соєві боби	17,2	9,1
Олійні (окрім соєвих бобів)	16,7	8,8
Макуха	13,2	6,9
Пшениця	11,2	5,9
Овочеві олії (окрім пальмової та оливкової)	5,6	3,0
Борошно та інша борошномельна продукція	4,5	2,4

Як бачимо, органічне виробництво стає пріоритетним напрямом розвитку сільського господарства в Україні як аграрної країни та провідного експортера сільськогосподарської продукції. Наявний дисбаланс у структурі попиту та пропозиції на ринках ЄС, а також динамічність розвитку національного органічного виробництва дають можливість активно просувати українську аграрну продукцію на світовий ринок.

2.2. Проектне управління виробництвом екологічно чистої продукції

Для ефективного включення України до сучасної системи аграрного екологічного господарства необхідний прорив у галузі проектного управління з допомогою поліпшення використання основних інструментів проектного управління та вдосконалення загальних умов сільського господарства країни.

Проектне управління є прикладної наукою. Його формування та вдосконалення обґрунтовано необхідністю у плануванні та контролі над реалізацією великих проектів, яким неможливо керувати за допомогою традиційних методів управління.

Проектне управління виробництвом екологічно чистої продукції є важливою складовою сталого розвитку та захисту довкілля. Цей підхід передбачає впровадження екологічно-орієнтованих проектів з метою зниження впливу підприємства на довкілля, збереження природних ресурсів і створення продукції, яка не шкодить навколишньому середовищу.

Сьогодні досить широко використовуються стандарти управління проектами. У світовій спільноті існує багато міжнародних організацій, які розробляють стандарти в проектному управлінні, одними з провідних є:

1) Project Management Institute (PMI), має свої представництва у багатьох державах світу, зокрема й в Україні. PMI є професійною організацією із управління проектами, має своє зведення правил з управління проектами – Project Management Body of Knowledge (PMBoK) і є одним із найвідоміших у галузі управління проектами.

2) International Project Management Association (IPMA), яка є міжнародною асоціацією з управління проектами. IPMA має менше представництв у країнах світу порівняно з PMI, але це не заважає їй бути однією з передових асоціацій з управління проектами.

Основними керованими параметрами будь-якого проекту є:

- 1) обсяги робіт та види робіт за проектом;
- 2) вартість, витрати, витрати на проект;

3) тимчасові параметри, що включають терміни, тривалість та резерви виконання робіт, етапів, фаз проекту, а також взаємозв'язку робіт;

4) ресурси, необхідні для здійснення проекту, у тому числі: людські або трудові, фінансові, матеріально-технічні, що поділяються на будівельні матеріали, машини, обладнання, комплектуючі вироби та деталі, а також обмеження ресурсів;

5) якість проектних рішень, застосовуваних ресурсів, компонентів проекту та інше.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що сучасне управління проектом – це особливий вид управління, який так чи інакше може застосовуватися до управління будь-якими об'єктами, а не тільки об'єктами, що мають явні характеристики проекту. Це підтверджується результатами практичного використання проектного управління у найрізноманітніших галузях сучасного вітчизняного менеджменту.

У зв'язку з цим виникла потреба впровадження проектного управління у всі сфери економіки в Україні, у тому числі і в аграрний сектор, а саме у виробництво екологічно чистої продукції. Метою нашого дослідження є розробка механізму впровадження проектного управління у виробництво екологічно чистої продукції до кінця 2023 року. В даному випадку ми можемо взяти цю мету за основу та розглядати її як мету проекту із впровадження проектного управління.

Для досягнення мети проекту необхідно визначити критерії успішності проекту. Критерії його успішності – це вимірні результати проекту, ті критерії, які показують, чи буде успішний проект чи ні, так як замовник прийматиме його, він повинен бути однаково зрозумілий і замовнику і команді проекту.

Критеріями успішності цього проекту є: впровадження інструментів проектного управління на 5 підприємствах з виробництва екологічно чистої продукції до кінця 2023 року; отримання державної підтримки

(фінансування) виробництва екологічно чистої продукції для підвищення конкурентоспроможності на нових ринках.

У проектному управлінні існує поняття охоплення проекту, тобто сфера охоплення проекту. Це роботи, які потрібно виконати для забезпечення продукту проекту встановленими характеристиками та функціями. Для досягнення мети проекту, а саме розробки механізму впровадження проектного управління у виробництво екологічно чистої продукції в Україні до кінця 2023 року було сформовано перелік завдань у межах та поза проектом. Необхідно точно знати які види робіт ми точно виконуватимемо, а які з них залишаються поза охопленням проекту. Це важливо для розуміння між заінтересованими сторонами проекту.

Роботи, що входять до охоплення проекту (те, що ми точно робитимемо в проекті): аналіз закордонного досвіду управління виробництвом екологічно чистої продукції; аналіз сучасного стану ринку продукції; вивчення та аналіз факторів, що впливають на виробництво екологічно чистої продукції; визначення групи зацікавлених сторін у виробництві екологічно чистої продукції; розробка критеріїв оцінки екологічно чистої продукції; формування набору інструментів проектного управління для виробництва екологічно чистої продукції; розробка пропозицій щодо підвищення конкурентоспроможності виробництва екологічно чистої продукції; розробка та документування процесів проектного управління на підприємствах; розробка та впровадження шаблонів проектної документації на підприємствах.

До робіт, які будуть поза охопленням проекту (те, що ми точно не робитимемо в проекті), можна віднести: завоювання нових ринків для реалізації екологічно чистої продукції; залучення зарубіжних партнерів для реалізації екологічно чистої продукції.

У проектному менеджменті існує поняття оточення проекту, яке означає критично важливі елементи зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на здібності у досягненні мети проекту.

Існує зовнішнє та внутрішнє оточення проекту. Зовнішнє оточення включає: підрядники, соціум, державні органи влади, керівників підрозділів. Внутрішнє оточення включає: спонсорів, керівника проекту, робочу команду проекту, учасників проекту.

Успішне проектне управління виробництвом екологічно чистої продукції вимагає залучення кваліфікованих фахівців з екологічного менеджменту, інженерів, дослідників і спеціалістів з управління проектами. Зацікавлені сторони дослідження щодо впровадження проектного управління у виробництво екологічно чистої продукції показано у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Зацікавлені сторони у проекті з виробництва екологічно чистої продукції

Зацікавлена сторона	Вплив	Інтерес	Очікування від проекту
Держава	Високий, може бути спонсором, фінансувати виробництво	Високий, можливість стати світовим гравцем у виробництві екопродукції, експорт і т.д.	Впровадження проектного управління в АПК, підвищення ефективності виробництва в цілому
Оператори (виробники) органічної продукції	Середній, є ризик, що деякі підприємства відмовляться від запровадження проектного управління	Високий, можливість підвищити конкурентоспроможність та ефективність виробництва	Впровадження проектного управління, зростання виробництва, збільшення продажів, отримання прибутків тощо.
Споживачі органічної продукції	Високий, є основними клієнтами	Здорове харчування	Споживання екологічно чистої продукції
Спонсори (інвестори)	Високий, фінансування	Отримання прибутку	Збільшення доходів
Менеджер проекту	Високий, відповідальний за виконання всіх завдань та завершення дослідження	Отримання нових знань, знайомство із впливовими людьми	Збільшення заробітної плати, підвищення в кар'єрі
Команда проекту	Високий, є відповідальною за	Отримання визнання, підвищення іміджу	Отримання оплати за виконану

	завершення дослідження		роботу
--	------------------------	--	--------

За проектним менеджментом обов'язки та завдання у проекті розподіляються за такою схемою:

- Responsible – відповідальний за завдання;
- Approve – затверджує результати роботи із завдання;
- Support – допомагає реалізовувати завдання;
- Consulted – консультує щодо реалізації завдання;
- Informed – інформує про результати завершення завдання.

Таким чином, розподіл відповідальності за нашим проектом наводиться в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Матриця розподілу відповідальності під час розробки проекту з виробництва екологічно чистої продукції

Завдання	Менеджер	Замовник	Спонсор	Учасники проекту	Експерт
Аналіз зарубіжного досвіду управління виробництвом екологічно чистої продукції	R	I	I	SI	CI
Аналіз сучасного стану ринку органічної продукції	R	I	I	SI	CI
Вивчення та аналіз факторів, що впливають на виробництво екологічно чистої продукції	R	A	I	SI	CI
Визначення групи зацікавлених сторін у виробництві екологічно чистої продукції	R	A	I	SI	CI
Розробка критеріїв оцінки екологічно чистої продукції	R	A	I	SI	CI
Формування набору інструментів проектного управління для виробництва екологічно чистої продукції	R	I	I	SI	CI
Розробка пропозицій для підвищення конкурентоспроможності виробництва екологічно чистої продукції	R	I	I	SI	CI
Розробка та документування процесів проектного управління на підприємствах	R	A	I	SI	CI
Розробка та впровадження шаблонів проектною документації на підприємствах	R	A	I	SI	CI

Слід зазначити, що у цьому проекті існують обмеження та припущення проекту. Обмеження проекту включають: впровадження проектного управління лише на підприємствах з виробництва с/г продукції; навчання лише ключових співробітників підприємств проектного менеджменту. Припущення проекту: підприємства, виробники продукції беруть участь у впровадженні проектного менеджменту; погодження проектної документації учасниками проекту, замовником та зацікавленими сторонами не більше 5 днів.

Слід зазначити, що у будь-якому проекті існують різні ризики, щодо яких існують різні способи їх мінімізації або уникнення, а також стратегії поведінки.

Для того, щоб Україна ефективно включилася до сучасної системи аграрного екологічного господарства, необхідно досягти мети впровадження проектного управління у менеджмент підприємств АПК та сільського господарства загалом. Це, своєю чергою, означає виконання завдання виявлення ризиків та їх подальшого запобігання.

У цьому дослідженні нами виявлено такі ризики, які описані у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Ризики проектів з виробництва екологічно чистої продукції

Ризик	Імовірність	Вплив	Стратегія	Способи мінімізації / уникнення	План «Б»
Екологічний ризик (якість ґрунту, води, забруднення хімічними речовинами та ін.)	Середня	Середній	Мінімізувати	Провести заходи, спрямовані на покращення якості ґрунту та води, виключити джерела забруднення ґрунту	Рекультивация та меліорація порушених земель для подальшого використання їх у сільському господарстві
Кліматичний ризик (погодні умови, континентальність та ін.)	Значна	Суттєвий	Прийняти	Використання захисних засобів від вивітрювання, збільшення поливу при	Працювати з наслідками природних умов

				посухах тощо.	
Відмова підприємств з виробництва екопродукції від запровадження проєктного управління	Значна	Суттєвий	Мінімізувати та контролювати	Провести семінари, майстер-класи з проєктного управління	Пошук інших підприємств в іншій сфері діяльності, не пов'язаної з екологією
Відсутність зацікавлених сторін у виробництві екологічної олійної продукції	Середня	Середній	Мінімізувати	Підвищення екологічної грамотності населення, проведення рекламних та соціальних заходів	Пошук зарубіжних спонсорів, партнерів

Таким чином, на етапі закриття проєкту необхідно перевірити, наскільки той екологічно чистий продукт, який буде виготовлено, задовольняє та відповідає всім вимогам, які йому пред'являли зацікавлені сторони. Тут необхідно спиратися на ті критерії успішності, які були узгоджені із замовником та всіма ключовими зацікавленими сторонами. Тому важливо, щоб критерії успішності були вимірними для перевірки рівня досягнення. Також важливо, щоб на етапі планування проєкту було визначено чіткі критерії успішності.

У таблиці 2.6 наводиться оцінка успішності проєкту, яка дозволяє зрозуміти, наскільки проєкт був успішний чи ні, досягнуто результатів проєкту чи ні.

Таблиця 2.6

Оцінка успішності проєкту з виробництва екологічно чистої продукції

№	Критерії успіху проєкту	Критерії оцінки успішності	Спосіб виміру
1	Запровадженні інструменти проєктного управління на підприємствах і виробництва екологічно чистої продукції до кінця 2023 року	В 2023 році 5 підприємств використовують методи проєктного менеджменту	Демонстрація пілотних проєктів із використанням методів проєктного менеджменту
2	Отримана державна підтримка (фінансування) виробництва екологічно чистої продукції для підвищення конкурентоспроможності на нових ринках	Запровадження проєктів для фінансової підтримки підприємств	Підписання договору про фінансування проєкту и т.д.

Поряд з цим нами було зроблено SWOT-аналіз реалізації проекту щодо впровадження проектного управління у виробництво екологічно чистої продукції (табл. 2.7).

Таким чином, за результатами аналізу табл. 2.7 можна дійти невтішного висновку, що реалізація проекту щодо впровадження проектного управління у виробництво екологічно чистої продукції неможлива без усунення загроз і слабких сторін проекту.

Таблиця 2.7

SWOT- аналіз реалізації проекту з впровадження проектного управління у виробництво екологічно чистої продукції

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Величезний природний потенціал країни	1. Команда проекту та менеджер проекту недостатньо компетентні. 2. Неповноцінне дотримання законодавства та стандартів. 3. Відсутність застосування нових «зелених» технологій. 4. Слабке фінансування держави.
Можливості	Загрози
1. Збільшення прибутку підприємств та країни в цілому. 2. Зростання конкурентоспроможності підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках. 3. Поліпшення добробуту та здоров'я населення. 4. Розробка нових нормативно-правових актів, стандартів. 5. Зміцнення співробітництва країн у вирішенні глобальних екологічних та продовольчих проблем. 6. Використання «зелених» технологій.	1. Відмова підприємств переходити на проектне управління. 2. Відсутність зацікавлених сторін у виробництві екологічної продукції. 3. Збільшення забруднення компонентів довкілля (води, ґрунту, повітря).

Проектне управління виробництвом продукції загалом має бути пов'язане зі специфікою економічного, соціального, політичного та культурного розвитку самого проекту та його ініціаторів.

Таким чином, на нашу думку, реалізація наступних завдань із успішного впровадження проектного управління в екологічне виробництво в Україні дозволить перейти на новий етап розвитку агропромислового сектору економіки – екологічно чистого виробництва:

1. Дотримання законодавчої та нормативно-правової бази.
2. Формування компетентної команди проекту.
3. Формування системи державного нагляду (контролю) над діяльністю суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво, перевезення, зберігання, реалізацію такої продукції.
4. Достовірна оцінка ризиків проекту.
5. Організація підготовки кваліфікованих кадрів для управління виробництвом, забезпечення підвищення їхньої кваліфікації.
6. Забезпечення проведення маркетингових досліджень потенційних експортних ринків.
7. Поглиблення наукових досліджень у галузі управління виробництвом екологічної продукції.

Висновки до розділу 2

Розвиток ринку органічної продукції в Україні є актуальним та перспективним напрямом, оскільки споживачі все більше цікавляться здоровим способом життя, екологічно чистими продуктами та сталими практиками виробництва. Органічна продукція має великий потенціал в контексті розвитку українського аграрного сектору, оскільки наша країна володіє великими земельними ресурсами та природними умовами для вирощування органічних культур.

Проектне управління виробництвом екологічно чистої продукції є важливою складовою сталого розвитку та захисту довкілля. Цей підхід передбачає впровадження екологічно-орієнтованих проектів з метою зниження впливу підприємства на довкілля, збереження природних ресурсів і створення продукції, яка не шкодить навколишньому середовищу. Крім того,

успішне проектне управління виробництвом екологічно чистої продукції вимагає залучення кваліфікованих фахівців з екологічного менеджменту, інженерів, дослідників і спеціалістів з управління проектами. Цей підхід допомагає підприємствам досягти більшої ефективності, знизити вартість виробництва та забезпечити сталість довкілля. Крім того, впровадження екологічно чистої продукції може сприяти покращенню іміджу компанії та залученню нових клієнтів, які звертають увагу на екологічні аспекти при виборі продукції.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Сьогодні в нашому сучасному світі інтерес людини спрямований на отримання можливостей з метою раціонального використання своїх здібностей, максимізації прибутку, щоб гарантувати задоволення всієї різноманітності потреб, які постійно з'являються. Невипадково найчастіше не враховуючи можливих наслідків людської діяльності, сучасне суспільство характеризується як суспільство споживання, негативним аспектом якого є пріоритетне задоволення різних потреб. Сьогодні вже видно, що дані наслідки призводять до виснаження природних ресурсів, загибелі біологічних видів, погіршення якості продукції і, як наслідок, здоров'я населення і т.д. благополуччя нинішнього та майбутніх поколінь, а отже, і подальше існування та планомірний розвиток держави.

Ринок органічних товарів ґрунтується на незалежності та підприємницькій активності незалежних суб'єктів права. З іншого боку, його розвиток дає можливість досягти національних та навіть глобальних цілей. У нашій країні аналіз чинних нормативних правових актів, а також міжнародних документів дозволяє зробити висновок про переваги органічного землеробства в реалізації концепції сталого розвитку, розробленої в рамках системи ООН, а також реалізації проектів соціального підприємництва.

З урахуванням наявного досвіду регулювання ринку органічних товарів різних країн та аналізу законодавчого регулювання, що складається в нашій країні, а також позитивних прикладів саморегулювання відносин суб'єктами ринку органічних товарів дозволяє оцінити ефективність подолання характерних проблем, які можуть виникати на ринку і стосуватися в основному охорони прав споживачів та сумлінних суб'єктів ринку.

Таким чином, дослідження суспільних відносин, що виникають у зв'язку з виробництвом екологічно чистої продукції, як засоби захисту досягнутого балансу між приватними та суспільними інтересами, є актуальним завданням, якому необхідно приділяти належну увагу.

Спочатку ринок органічних продуктів виник не як реакція на потребу людини в екологічно чистих продуктах харчування (хоча заперечувати вплив цього фактору було б неправильно), а більшою мірою в результаті усвідомлення, в першу чергу самими виробниками, про необхідність збереження навколишнього середовища і забезпечення благополуччя людини.

Для багатьох виробників перехід на органічні методи виробництва це не спосіб отримання прибутку, а механізм запобігання проблемам, які можуть виникнути в майбутньому, а також це ще й можливість сформуванню суспільний рух, що акцентує увагу на негативні дії промисловості на навколишнє середовище.

Виробництво продуктів харчування з використанням технологій, що не завдають шкоди довкіллю, вирішує три важливі суспільні завдання:

1. Виробництво екологічно чистої продукції задовольняє потребу у харчових продуктах високої якості.
2. Метод виробництва таких продуктів не завдає шкоди навколишньому середовищу у процесі їх обробки та виробництва.
3. Розвиток такого виду виробництва сприяє фінансовому добробуту аграрних територій.

Незважаючи на те, що позитивних сторін у виробництві екологічно чистої продукції багато, на сьогоднішній день органічне землеробство в багатьох країнах поки що не розвинене.

Метою екологічно чистого виробництва є не збільшення прибутку, а збереження і захист довкілля у широкому розумінні, тобто підвищення родючості ґрантів, активізація кругообігу речовин, економія енергії, збереження здоров'я людини і біорізноманіття, мінімізація впливу

господарської діяльності на природу. Говорити про екологічно чисте виробництво можна лише у разі дотримання підприємцем певних принципів:

1. Території, на яких розташовуються екологічно чисті виробництва (поля, пасовища) протягом певного часу були витримані без хімікатів.

2. Сировина для біопродукції (насіння, породи тварин) також відповідає екологічним стандартам та підприємцем використовуються поновлювані ресурси.

3. Ґрунти обробляються поверхнево, ручним або механічним способом, їх родючість підтримується за рахунок науково обґрунтованої сівозміни.

4. Використовуються лише органічні та природні добрива та корми, не застосовуються синтетичні добрива, пестициди, ГМО, обмежується застосування фосфорних, калійних та інших добрив.

5. Зберігаються природні життєві цикли та потреби рослин та тварин.

6. Методи переробки продукції забезпечують екологічну цілісність та збереження визначальних якісних ознак продукції.

З урахуванням суспільної значимості виробництва екологічно чистої продукції екологічними підприємцями необхідний розвиток системи заходів державної підтримки цього виду бізнесу.

Таким чином, з урахуванням наявного досвіду регулювання ринку органічних товарів різних країн, аналіз законодавчого регулювання, що складається в нашій країні, а також позитивних прикладів саморегулювання відносин суб'єктами ринку органічних товарів дозволяє оцінити ефективність подолання характерних проблем, які можуть виникати на ринку і стосуватися в основному охорони прав споживачів та сумлінних суб'єктів ринку.

Незважаючи на потенціал розвитку виробництва екологічно чистої продукції в Україні, існують деякі проблеми, які впливають на його розвиток. Деякі з найбільш поширених проблем включають:

1) Недостатність суспільної свідомості. Багато споживачів в Україні ще не мають достатньої свідомості про переваги екологічно чистої продукції та її вплив на здоров'я та довкілля. Низька популярність та недостатне

розуміння поняття органічної продукції можуть обмежувати попит на ці продукти;

2) Високі витрати на сертифікацію. Для того, щоб продукція отримала органічний сертифікат, необхідно пройти процедуру сертифікації, яка вимагає витрат на аудити та документацію. Це може бути високим бар'єром для дрібних та середніх виробників, які не мають достатньо фінансових ресурсів;

3) Недостатність підтримки з боку держави. Незважаючи на певні заходи підтримки з боку уряду, деякі виробники екологічно чистої продукції в Україні стикаються з відсутністю необхідних інвестицій, недостатньою інфраструктурою та бюрократичними перешкодами;

4) Забруднення довкілля та використання хімічних засобів у сільському господарстві. Наявність забруднених ґрунтів та водних ресурсів може ускладнювати виробництво екологічно чистої продукції. Багато сільськогосподарських підприємств також продовжують використовувати хімічні пестициди та добрива, що суперечить принципам органічного виробництва;

5) Недостатня доступність фахівців та недосконалість управлінських навичок. Для ефективного розвитку виробництва екологічно чистої продукції необхідні кваліфіковані фахівці з екологічного менеджменту, управління проектами та маркетингу. Брак таких фахівців може бути перешкодою для розвитку сектору.

Для подолання цих проблем необхідно впровадження комплексного підходу, що включатиме освіту та інформування споживачів, сприяння фінансової підтримки та сприяння виробникам екологічно чистої продукції, поліпшення інфраструктури, сприяння створенню відповідного законодавства та нормативно-правового середовища, а також підтримку досліджень та розвитку нових технологій у галузі виробництва екологічно чистої продукції.

Відсутність достатньої суспільної свідомості у споживанні екологічно чистих продуктів є однією з головних проблем, яка впливає на їх розвиток. Деякі фактори, що сприяють цій проблемі, включають:

- багато споживачів не мають достатньої інформації про переваги екологічно чистих продуктів та їх вплив на здоров'я та довкілля. Брак освіти щодо стандартів органічного виробництва, методів вирощування та переробки органічної продукції може призводити до недовіри та низького попиту на такі продукти;

- інформаційні ресурси про екологічно чисті продукти, їх доступність та якість часто є обмеженими. Споживачам може бути складно знайти достовірну інформацію про органічні продукти, їх сертифікацію та походження;

- екологічно чисті продукти часто мають вищу ціну порівняно з традиційними продуктами. Це може становити фінансовий бар'єр для багатьох споживачів, які не можуть собі дозволити придбати такі продукти регулярно.

Для подолання цієї проблеми необхідно звернути увагу на освіту та інформування споживачів про переваги екологічно чистих продуктів, розвивати мережу магазинів, що спеціалізуються на органічній продукції, і знижувати ціни на екологічно чисті продукти шляхом підтримки з боку держави та ініціатив з підтримки виробників. Крім того, важливо проводити поширення свідомості про зв'язок між споживанням екологічно чистих продуктів і здоров'ям людини та довкіллям через засоби масової інформації, освітні програми та кампанії усвідомленого споживання.

Високі витрати на сертифікацію екологічно чистих продуктів є однією з проблем, з якими стикаються виробники в цій сфері. Сертифікація екологічно чистих продуктів вимагає дотримання строгих стандартів та процедур, що потребує часу та ресурсів. Організації, що проводять сертифікацію, зазвичай збирають плату за проведення аудиту та видання сертифікату. Виробники екологічно чистих продуктів повинні регулярно

проходити аудити та моніторинг, щоб підтвердити відповідність їх продукції стандартам органічного виробництва. Цей процес також вимагає витрат на оплату аудиторів та виконання необхідних документів. Для отримання сертифікату органічної продукції виробники повинні зібрати і обробити велику кількість документів, які підтверджують відповідність їх продукції стандартам органічного виробництва. Це може займати значний час та ресурси. Для забезпечення дотримання стандартів, сертифікаційні організації можуть проводити перевірки на місцях виробництва та постачання, що також вимагає додаткових витрат.

Для зменшення витрат на сертифікацію екологічно чистих продуктів можуть бути вжиті наступні заходи:

- державна підтримка. Уряд може надавати фінансову підтримку виробникам, щоб зменшити витрати на сертифікацію. Це може включати субсидії, гранти або спеціальні програми для виробників екологічно чистих продуктів;

- об'єднання виробників. Виробники можуть об'єднуватися у кооперативи або асоціації, щоб поділити витрати на сертифікацію та зменшити загальні витрати для кожного учасника;

- спрощені процедури сертифікації. Для дрібних та середніх виробників можуть бути встановлені спрощені процедури сертифікації, які зменшать витрати та об'єм документації, не втрачаючи при цьому якість та вимоги до продукції;

- розвиток місцевих ринків для екологічно чистої продукції може допомогти збільшити попит на такі продукти, що зробить сертифікацію більш ефективною та економічно вигідною для виробників.

Загалом, зменшення витрат на сертифікацію екологічно чистих продуктів потребує комплексного підходу, який включає підтримку з боку держави, співпрацю між виробниками та спрощення процедур сертифікації.

Забруднення довкілля та використання хімічних засобів у сільському господарстві мають значний вплив на розвиток органічного виробництва.

Використання хімічних пестицидів та мінеральних добрив у традиційному сільському господарстві може призводити до забруднення ґрунту та водних ресурсів. Ці хімічні речовини можуть накопичуватися у ґрунті та переходити до підземних вод, що негативно впливає на біорізноманіття та екосистеми, призводить до скорочення врожаю. Деякі хімічні речовини можуть бути канцерогенними або мати інші шкідливі ефекти на людський організм.

Розвиток органічного виробництва може вирішити ці проблеми, оскільки воно спрямоване на збереження довкілля та здоров'я людей. Органічні виробники використовують натуральні методи та практики, які мінімізують використання хімічних засобів. Органічне виробництво підтримує здорові ґрунти, біорізноманіття та стійкі екосистеми. Крім того, органічна продукція має високу популярність серед споживачів, які шукають безпечні та екологічно чисті продукти.

Навички з екологічного менеджменту, управління проектами та маркетингу грають важливу роль у створенні та просуванні екологічних продуктів на ринку. Ось кілька шляхів, якими можна розв'язати цю проблему:

- освіта та підготовка фахівців. Держава та освітні установи можуть сприяти розвитку програм підготовки фахівців у галузі екологічного менеджменту, управління проектами та маркетингу. Це можуть бути спеціалізовані курси, магістерські програми або професійні тренінги;

- підтримка ініціатив з екологічної освіти у школах, вишах та інших навчальних закладах. Це допоможе формувати свідомість стосовно проблем екології та стимулювати молодь до вибору професій, пов'язаних з екологічно чистою продукцією;

- сприяння взаємодії між урядом, бізнесом та академічною громадськістю для обміну досвідом та знаннями у галузі екологічного менеджменту, управління проектами та маркетингу. Це можна зробити через організацію семінарів, конференцій, робочих груп та інших форматів співпраці;

– підтримка підприємництва та стартапів. Залучення фінансових ресурсів та створення сприятливого середовища для підприємництва може сприяти залученню талановитих фахівців до розвитку екологічної продукції. Програми фінансування, підприємницькі інкубатори та акселератори можуть допомогти молодим підприємцям реалізувати свої ідеї у цій галузі.

Загальні зусилля на державному, освітньому та бізнес-рівні можуть допомогти зменшити брак кваліфікованих фахівців та забезпечити ефективний розвиток виробництва екологічно чистої продукції в Україні.

Перспективи розвитку виробництва екологічно чистих продуктів в Україні є досить обіцяючими. Враховуючи природні ресурси, кліматичні умови та потенціал сільського господарства, Україна має всі передумови для успішного розвитку органічного сектору. Ось декілька ключових факторів, які сприяють цьому:

1. Зростання попиту. Світовий попит на екологічно чисті продукти швидко зростає, оскільки споживачі все більше цінують своє здоров'я та дбають про навколишнє середовище. Україна має можливість задовольнити цей попит, постачаючи якісну органічну продукцію на внутрішній та зовнішній ринки. Україна має можливість експортувати органічну продукцію на світові ринки. За наявності відповідних сертифікатів та відповідної маркетингової стратегії, українські виробники можуть зайняти своє місце на глобальній арені органічного бізнесу.

2. Природні ресурси та біорізноманіття. Україна має значні земельні ресурси, чисті водні джерела та різноманітні екосистеми. Це створює унікальні умови для розвитку органічного сільського господарства, яке зберігає ґрунти, використовує сталі агротехнології та сприяє біологічному різноманіттю.

3. Підтримка держави. Український уряд визнає важливість розвитку органічного сектору та приймає заходи для його підтримки. Це включає фінансову підтримку, створення сприятливих регуляторних умов, розвиток інфраструктури та популяризацію органічного сільського господарства.

4. Інноваційність та технологічний потенціал. Розвиток екологічної та органічної продукції сприяє впровадженню новітніх технологій у сільському господарстві. Україна може використовувати сучасні агротехнології, включаючи зелені енергетичні джерела, цифрові інструменти та автоматизацію, для підвищення продуктивності та якості органічної продукції.

Основні напрями розвитку ринку органічної продукції в Україні наведено на рис. 3.1.

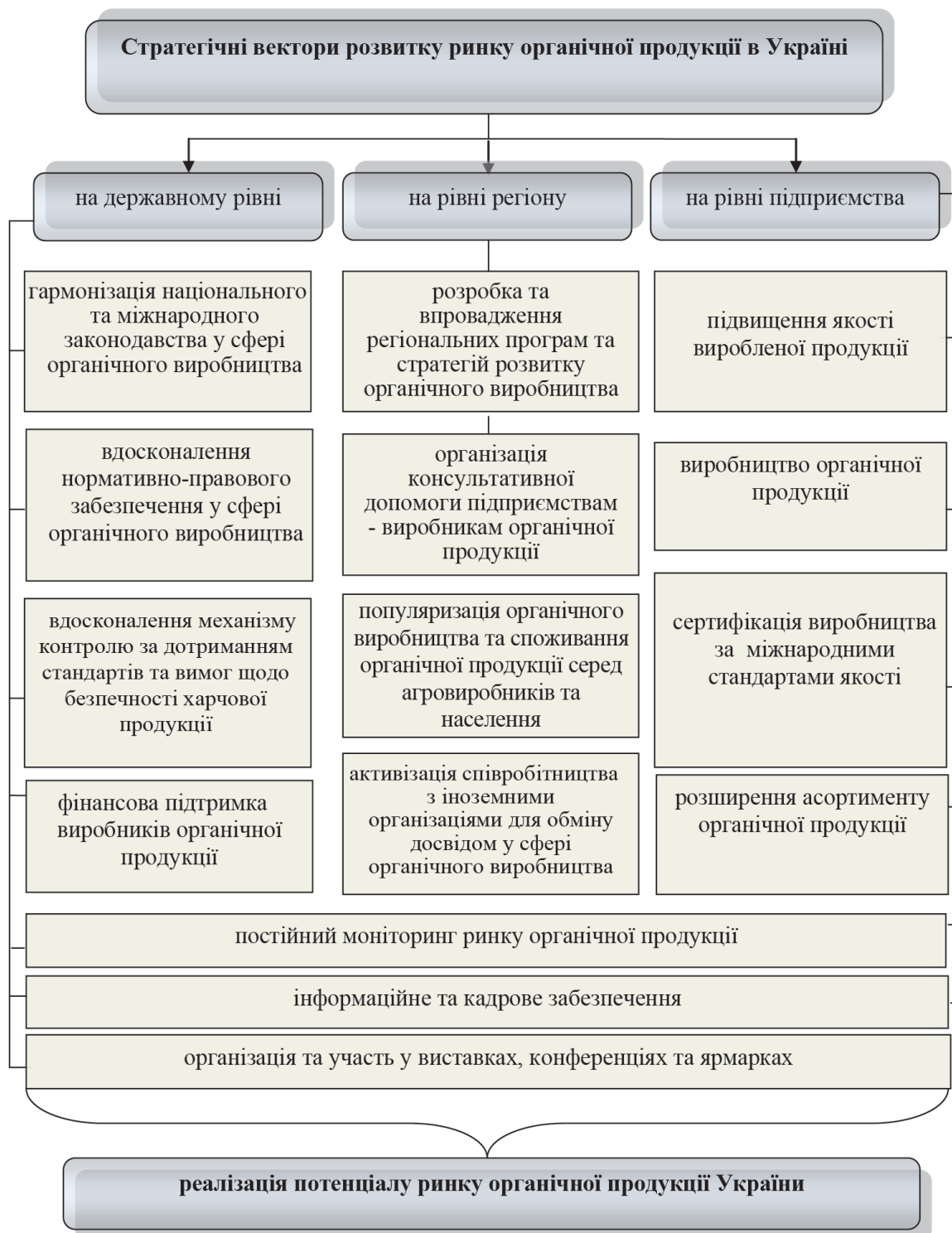

Рис. 3.1. Напрями розвитку ринку органічної продукції в Україні [15, с. 75]

Усі ці фактори вказують на те, що розвиток виробництва екологічно чистих продуктів в Україні має великий потенціал. Правильна стратегія, сприятливе регулювання, підтримка держави та активна участь фахівців та бізнесу можуть сприяти досягненню успіху в цій галузі.

Висновки до розділу 3

Україна має значний як економічний, так і екологічний потенціали для ефективного провадження органічного виробництва, яке в умовах ринку є пріоритетним напрямом розвитку сільського господарства. Наявність родючих ґрунтів та достатньої кількості угідь – основна передумова можливості впровадження такого виробництва. Значущість переходу до органічного виробництва обумовлена необхідністю забезпечення суспільства безпечними і якісними продуктами харчування, збереження й покращення стану навколишнього середовища. Проте сьогодні існує чимало перешкод, які стримують ефективний розвиток органічного виробництва в нашій країні. До них належать існування несформованого ринку органічної продукції, законодавство на стадії становлення, відсутність досконалої системи державного стимулювання, регулювання і контролю. Правильна стратегія, сприятливе регулювання, підтримка держави та активна участь фахівців та бізнесу можуть сприяти досягненню успіху в цій галузі.

ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження сучасних тенденцій у функціонуванні сфери виробництва екологічно чистої продукції дало змогу зробити такі висновки:

1. На даному етапі розвитку економічно розвинутих країнах значна увага приділяється екологічним проблемам. У цьому контексті важливе значення має виробництво екологічно чистих товарів. Такі товари, які належать до продовольчої групи, зокрема продукція сільського господарства та харчової промисловості, прийнято називати «органічні продукти». Органічна продукція – це продукти, що виготовлені без використання синтетичних компонентів (добрив, харчових добавок тощо) в умовах, які максимально наближені до природних. Виробництво екологічно чистої продукції означає не лише екологізацію процесів споживання, але й передбачає екологічність виробничих процесів, так як виробництво даної продукції сприяє охороні та поліпшенню якості навколишнього природного середовища.

2. Правове регулювання відносин щодо органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні на сьогодні перебуває у стані формування. Засади правового регулювання в сфері провадження органічного виробництва продукції регулює Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». За умов прямування нашої держави до євроінтеграції, розвиток законодавства у цій сфері є невід'ємним елементом розвитку національного виробництва, який дасть можливість безперешкодного доступу українських товарів на європейський ринок.

3. Розвиток ринку органічної продукції в Україні є актуальним та перспективним напрямом, оскільки споживачі все більше цікавляться здоровим способом життя, екологічно чистими продуктами та сталими практиками виробництва. Органічна продукція має великий потенціал в

контексті розвитку українського аграрного сектору, оскільки наша країна володіє великими земельними ресурсами та природними умовами для вирощування органічних культур.

Інфраструктура ринку органічної продукції в нас поки що слаборозвинена, тому виробники певним чином обмежені в застосуванні маркетингових підходів до просування своїх товарів. Проте, незважаючи на ті труднощі, з якими доводиться стикатися вітчизняним виробникам органічної продукції, останніми роками існує позитивна динаміка у виробництві та реалізації органічної продукції в Україні.

Загальна площа сільськогосподарських угідь, що були заняті під органічним виробництвом та виробництвом перехідного періоду, склала 422 299 га або 1% загальної площі земель сільськогосподарського призначення в Україні. Площа сільськогосподарських угідь із органічним статусом становила 370 110 га, а площа сільськогосподарських угідь на перехідному періоді становила 52 189 га. Загальна кількість операторів ринку у 2021 році становила 528 суб'єкти господарювання, в тому числі – 418 виробників сільськогосподарської продукції. За період 2021 року Україна експортувала понад 260 000 тонн органічної продукції у більш як 30 країн світу на загальну суму 220 млн дол. США. До основних видів органічної продукції належать овочі, фрукти та гриби, молоко та молочна продукція, круп'яні та зернові вироби, соки, напої, борошно, насіння, олія, пасти, консервовані продукти, м'ясна продукція, прянощі та спеції, яйця, цукор та інша продукція, до якої також входять хлібобулочні вироби, шоколад та чай, вареники, пельмені, мед.

4. Проектне управління виробництвом екологічно чистої продукції є важливою складовою сталого розвитку та захисту довкілля. Цей підхід передбачає впровадження екологічно-орієнтованих проектів з метою зниження впливу підприємства на довкілля, збереження природних ресурсів і створення продукції, яка не шкодить навколишньому середовищу. Крім того, успішне проектне управління виробництвом екологічно чистої продукції

вимагає залучення кваліфікованих фахівців з екологічного менеджменту, інженерів, дослідників і спеціалістів з управління проектами. Цей підхід допомагає підприємствам досягти більшої ефективності, знизити вартість виробництва та забезпечити сталість довкілля. Крім того, впровадження екологічно чистої продукції може сприяти покращенню іміджу компанії та залученню нових клієнтів, які звертають увагу на екологічні аспекти при виборі продукції.

5. Україна має значний як економічний, так і екологічний потенціали для ефективного провадження органічного виробництва, яке в умовах ринку є пріоритетним напрямом розвитку сільського господарства. Наявність родючих ґрунтів та достатньої кількості угідь – основна передумова можливості впровадження такого виробництва. Значущість переходу до органічного виробництва обумовлена необхідністю забезпечення суспільства безпечними і якісними продуктами харчування, збереження й покращення стану навколишнього середовища. Проте сьогодні існує чимало перешкод, які стримують ефективний розвиток органічного виробництва в нашій країні. До них належать існування несформованого ринку органічної продукції, законодавство на стадії становлення, відсутність досконалої системи державного стимулювання, регулювання і контролю.

Подальший розвиток органічного виробництва в Україні вимагає:

- створення законодавчої бази в сфері органічного виробництва, переробки і збуту продукції;
- розробки національних стандартів і єдиної системи сертифікації екологічно чистої продукції, що будуть відповідати міжнародним стандартам;
- встановлення цін на органічну продукцію із врахуванням економічної ефективності її виробництва та платоспроможного попиту населення;
- реалізації активної освітньої політики щодо підвищення обізнаності населення про здоровий спосіб життя та популяризацію споживання екологічно чистих продуктів;

- розробки кредитних програм, системи податкових пільг та системи інших заходів для стимулювання операторів органічного ринку;
- розробки освітніх програм для підготовки фахівців в галузі екологічного менеджменту;
- розробки ефективної системи каналів збуту органічної продукції;
- здійснення маркетингових досліджень з метою розвитку внутрішнього ринку органічної продукції в Україні та виходу на експортні ринки для української органічної продукції;
- розробки методів захисту ринку України від надмірного вивозу продукції, дефіцит якої призводить до імпорту ідентичних товарів на не вигідних для економічних інтересів нашої держави умовах, скорочення експорту сировини та нарощування обсягів експорту готової продукції.

Правильна стратегія, сприятливе регулювання, підтримка держави та активна участь фахівців та бізнесу можуть сприяти досягненню успіху в цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багорка М. О. Стан та проблеми розвитку ринку органічної продукції в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 14. С. 29-33.
2. Берсуцька С. Я., Козичева Т. О. Сучасний стан і перспективи розвитку ринку органічної продукції. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 2(60). С. 165-172.
3. Боліла С. Органічна спрямованість аграрного бізнесу як фактор конкурентних переваг виробника. *Маркетинг в Україні*. 2021. № 3. С. 30-32.
4. Бурляй А. П. Значення екологічного менеджменту для екологізації сільського господарства в умовах сталого розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 35. С. 40-48.
5. Вдовиченко А. В. Перспективні напрями державної підтримки органічного сільського господарства в Україні. *Агросвіт*. 2016. № 17. С. 44-49.
6. Вінюкова О. Б., Чугрій Г. А. Ринок органічної продукції в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26-1. С. 42-47.
7. Галич К. В. Екологізація аграрного виробництва в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 121-125.
8. Галушкіна Т. П., Мусіна Л. А., Потапенко В. Г., Машков О. А., Курикін С. І. Основні засади впровадження моделі «зеленої» економіки в Україні: навч. посіб. Київ: Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 154 с.
9. Гафурова О., Псутурі Б. Органічне рослинництво як аграрно-правова категорія. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. Вип. 12. № 1. С. 28-35.
10. Грановська В. Г. Перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 4. С. 31-40.

11. Данько Т. І. Особливості розвитку вітчизняного ринку екологічно чистих товарів. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 240-244.
12. Дослідження органічного ринку України (2019-2020). Київ: МБО «ІЦ «Зелене досьє», 2021. 66 с.
13. Зайчук Т. О. Вітчизняний ринок екологічно чистих продуктів харчування та шляхи його розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 4. С. 114-125.
14. Ігнатенко І. В., Салюк І. О. Деякі аспекти органічного виробництва в умовах сталого розвитку. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 15. С. 9-16.
15. Казанджі А. В. Стратегічні вектори розвитку ринку органічної продукції України. *Інтелект XXI*. 2018. № 1. С. 72-76.
16. Камінська А. І. Світовий досвід розвитку органічного виробництва. *Агросвіт*. 2020. № 17-18. С. 23-27.
17. Комеліна О., Гришко В. Перспективи розвитку ринку органічного виробництва в Україні. *Економіка і регіон*. 2021. Т. 3(82). С. 6-14.
18. Корнієнко Г.. Правові аспекти органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. *Jurnalul Juridic național: Teorie și Practică*. 2020. № 5. С. 124-130..
19. Кошевець В. В., Швіндіна Г. О. Виробництво екологічно чистої продукції як один із факторів формування ділової репутації. *Бізнес-Інформ*. 2012. № 8. С. 83-85.
20. Куліш Л. П. Розвиток конкурентоспроможного органічного виробництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 1. С. 42-46.
21. Куратенко Н. Я. Особливості сертифікації органічної продукції аграрними підприємствами. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 3. Т. 1. С. 55-60.
22. Курман Т. Проблеми законодавчого забезпечення виробництва органічної продукції тваринництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 153-157.

23. Ларіна Я. Мотиви споживання органічних продуктів та їх вплив на маркетингові рішення. *Маркетинг в Україні*. 2020. № 5. С. 27-35.
24. Лисий В. А., Юрченко Н. Б. Екомаркетинг: проблеми, перспективи і зловживання. *Маркетинг і контролінг: сучасні виклики підприємництва*. 2017. С. 51-53.
25. Лушпаєв С. Законодавство України у сфері виробництва, обігу та маркування органічної сільськогосподарської продукції. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 150-153.
26. Марова С. Ф., Солоха Д. В., Беякова О. В., Кисіль В. В. Етимологія формування концептів державного управління розвитком ринку екологічно чистих товарів в Україні. *Менеджер*. 2020. № 2(87). С. 5-22.
27. Марушевський Г., Хікман Д. «Зелений» бізнес для малих і середніх підприємств: посібник. Київ, 2017. 54 с.
28. Милованов Є. В. Міжнародні тенденції розвитку ринку органічної продукції та перспективи для України. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2018. №284. С. 109-118.
29. Нагієва А. Формування ринку екологічних послуг: сутність, особливості, інструментарій. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2021. Вип. 1(71). С. 98-104.
30. Новак Н. П. Світовий досвід державної підтримки виробництва органічної продукції. *Ефективна економіка*. 2016. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5034>
31. Оверковська Т. Правові засади екологізації сільськогосподарського виробництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 136-141.
32. Оксентюк Б., Оксентюк А. Особливості комунікаційної політики просування екологічного продукту. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2012. Вип. 2(7). С. 225-233.

33. Органічне виробництво в Україні. / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>
34. Органічне виробництво і продовольча безпека. Житомир: «Полісся», 2013. 492 с.
35. Попова О. Ю., Єна Ю. К. Природа мотивації виробництва екологічно чистої продукції на підприємствах. *Проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 322-326.
36. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013 року № 425-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-18#Text>
37. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 року № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#n596>
38. Про стандартизацію: Закон України від 5 червня 2014 року № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>
39. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 року № 124-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text>
40. Псутурі Б. Д. Деякі аспекти правового регулювання державної підтримки виробництва органічної продукції рослинництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право*. 2023. Вип. 75. Ч. 2. С. 56-61.
41. Рожко Н. Я., Шинкаренко Н. В., Таранський І. П. Останні тренди ринку овочів та фруктів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер.: Економіка і управління*. 2019. № 6. Т. 30. С. 30-34.
42. Савицький Е. Е., Пішкова В. О. Стан та перспективи виробництва органічної продукції в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 1(53). С. 532-535.

43. Скороход І. С., Сніжок С. Ю. Проблеми та перспективи розвитку ринку органічної продукції України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2022. Вип. 45. С. 73-76.
44. Сухаревська Д. Д. Екологічне землеробство – шлях до виробництва органічної продукції в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 23. С. 140-143.
45. Туєва О. М. Актуальні правові питання державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 191-194.
46. Формування ринку органічної продукції в Україні: теоретичні та практичні аспекти : монографія / авт.: Т. А. Кунділовська, Н. М. Зеленьанська, В. Г. Захарчук [та ін.] ; за заг. ред. Т. А. Кунділовської. Одеса: Астропринт, 2019. 128 с.
47. Хотинь Л. В. Сутність екологічного маркетингу як економічної категорії. *Маркетинг*. 2018. Вип. I-II. С. 229-234.
48. Чайка Т. О. Передумови розвитку ринку органічної продукції в Україні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4. Т. I. С. 233-240.
49. Шор К. Органічне виробництво в Україні залишається одним із пріоритетів. URL: <https://organicinfo.ua/news/organic-remains-one-of-priorities/>
50. Organic 101: Allowed and Prohibited Substances / U.S. Department of Agriculture. 2016–2021. URL: <https://www.usda.gov/media/blog/archive/tag/organic-101>
51. The World of organic agriculture - Statistics & Emerging Trends 2022. / European Commission. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/world-organic-agriculture-statistics-emerging-trends-2022_en